

KDC Katholiek Document
tatie Centrum **IMPRESSIE 23 2018** Katho
oliek Documentatie Centrum Katholiek
Documentatie Centrum

Inhoud

Ten geleide	1
Bouwen aan een nieuwe wereld. De padvindersbeweging in Nederland / Jelle Zondag	2
Brieven aan Oom Constant / Marc Smeets	9
'De Boom des Levens'. Een ontwerp van Piet Gerrits / Leo Ewals	12
Column / Wiek	17
Zoektocht naar werk van Vera Witte / Herman van Bemmelen	18
Kruiswegcollectie / Marcel Hofmans	19
Vrienden van het KDC	21
Collectie Beeld en Geluid / Marieke Smulders	22
Aanwinsten Archief / Ramses Peters	26
Aanwinsten Bibliotheek / Marieke Smulders	29
Kort Nieuws	31
Apologie van een 14-jarige / Gerda Smeets	32
Colofon	32

TEN GELEIDE

Dit nummer van *Impressie* komt uit op de drempel naar een nieuw jaar. Voor het KDC wordt dat een bijzonder jaar omdat het dan 50 jaar bestaat. Dit jubileum wordt op woensdag 1 mei 2019, de dag van St. Jozef, de arbeider, gevierd in Nijmegen. Noteert u deze datum vast in uw agenda! En mocht u als trouwe lezer van *Impressie* nog mooie herinneringen aan de beginperiode hebben of nog foto-/filmmateriaal, dan zien we dat graag tegemoet.

In 2019 maken we de balans op van een halve eeuw inspanningen en resultaten. In het klein doen we dat ook steeds in de afleveringen van *Impressie*. Drie voorbeelden tonen aan hoe gevarieerd het onderzoek is dat onder meer op basis van de KDC-collecties wordt uitgevoerd. Jelle Zondag werkt als promovendus van de onderzoeksgroep Sportgeschiedenis aan de Radboud Universiteit aan een boek over de 'beweeglijke' en integrerende opvoedingsidealen van onder meer de padvinderij. De katholieke verenigingen zijn in deze beweging opgegaan, wat hun archivale aanwezigheid in het KDC verklaart.

Vanuit het vakgebied van de Franse literatuur was er belangstelling voor de populaire negentiende-eeuwse Franse schrijver (met een Nederlandse moeder) Joris-Karl Huysmans. Dr. Marc Smeets, universitair docent

Frans aan de Radboud Universiteit, schrijft een boek over Huysmans en vond in de KDC-collecties twee onbekende, maar belangwekkende brieven uit diens jonge leven.

1

Het derde artikel is van de hand van Leo Ewals, conservator van het Jac Marismuseum, die een centrale schildering in de, inmiddels afgebroken, Nazarethkapel op het devotiepark Heilig Land analyseert. De ontwerpen zijn gelukkig in het KDC bewaard gebleven en geven een duidelijk beeld van de oorspronkelijke bedoeeling van het park.

De bibliotheek werd verrijkt met een omvangrijke collectie (600 boeken) over het verschijnsel Kruisweg. Dankzij de schenking van Ignace en Mia Schretlen, een huisartsenecht-paar met stevige Radboudwortels, kan dit rijke erfgoed door velen worden geraadpleegd. Meer informatie is te vinden op de KDC-website. De collectie wordt ingezet in een project over reflectie op het menselijk lijden dat aan het Radboudumc wordt verricht. Zo vormt deze collectie ook een brug tussen universiteit en ziekenhuis.

Hans Krabbendam

BOUWEN AAN EEN NIEUWE WERELD. DE PADVINDERS-BEWEGING IN NEDERLAND

2

De padvinderij lijkt anno 2018 met een imagoprobleem te kampen. Wanneer ik mijn collega's vertel dat ik me in de geschiedenis van deze beweging aan het verdiepen ben, dan volgt niet zelden gelach. Dat deze sceptische houding onterecht is, bewijzen de archieven van de Nederlands Padvindersvereniging (NPV) en het Nederlandse Meisjesgilde (NMG)/het Nederlandse Padvindstergilde (NPG), die bij het KDC in bewaring liggen. Uit deze bronnen-collectie komt de padvindersbeweging naar voren als een machtig interessant studieobject. In de decennia voor de Tweede Wereldoorlog ijverde zij voor niets minder dan het creëren van een 'Nieuwe Mens' in een 'Nieuwe Wereld'.

DE PADVINDERIJ EN SPORTGESCHIEDENIS

Mijn studie van de geschiedenis van de padvinderij is onderdeel van mijn promotieonderzoek naar de geschiedenis van sport, lichamelijke opvoeding en beweegcultuur in Nederland in de periode 1880-1940. Dit promotietraject maakt deel uit van het project 'Sport, identiteit en moderniteit, 1813-2013' van de Onderzoeksgroep Sportgeschiedenis van de Radboud Universiteit Nijmegen.

In mijn onderzoek betoog ik dat sportieve activiteiten voor veel opvoeders, onderwijzers en sportbestuurders beslist meer waren dan

alleen een plezierige manier om de vrije tijd te besteden. Zij zagen sport als een opvoedkundig instrument en heilmiddel om zo mogelijk elke maatschappelijke kwaal te genezen. Sport zou namelijk het vermogen bezitten om de jeugd fysiek én mentaal te ontwikkelen en eigenschappen bij te brengen als moed, wilskracht, doorzettingsvermogen en besluitvaardigheid. Deze had de jeugd nodig om het zware leven in de moderne maatschappij aan te kunnen. Een betere maatschappij begon voor de sportopvoeders daarom op het sportveld en in het gymnastieklokaal.

De padvindersbeweging is een van de casussen die ik in mijn onderzoek bestudeer. Dat is minder vreemd dan het op het eerste gezicht mag lijken. *Scouten* is weliswaar geen sport in de huidige betekenis van het woord, maar de kerngedachte ervan is wel dat sportieve activiteiten in de buitenlucht grote pedagogische waarde bezaten. Voor een onderzoek naar sport en volksopvoeding is de studie ervan dan ook relevant.

TEGEN DEGENERATIE

De oorsprong van de padvindersbeweging is gelegen in Groot-Brittannië. Daar maakten politieke, militaire en opvoedkundige autoriteiten zich rond de voorlaatste eeuwwisseling zorgen over de vermeende kwalijke gevolgen van industrialisering, urbanisering en modernisering. Zij

Verkennerskamp in Utrecht, 1935. (Foto: KDC, Nijmegen / Ton Schreutelkamp)

vreesden dat de Britse jeugd 'de-genereerde' en dat de ondergang van het Britse Rijk aanstaande was, indien er niet per direct actie werd ondernomen.

Een van de doemdenkers was de gepensioneerde generaal Robert Baden-Powell (1857-1941). Op basis van zijn ervaringen in het leger ontwikkelde hij de scoutingmethodiek. Spoorzoeken, spioneren, bruggen bouwen, kamperen en andere buitenactiviteiten stelde hij voor als uitgelezen middelen om de jeugd 'karakter' bij te brengen. Zijn ideeën zette hij uiteen in het handboek *Scouting for Boys* (1908) dat razend-snel populair werd onder jongens én meisjes. Twee jaar nadat hij zijn instructiewerkje publiceerde, vormde Baden-Powell een landelijke scoutingorganisatie, die al snel meer dan

100.000 leden telde.

Scouting maakte ook al snel de *transfer* naar andere landen en deed in 1910 haar intrede in Nederland. De eerste padvindergroepen vormden zich in de Randstad, maar niet veel later was de beweging verspreid over het hele land. In 1916 – na het nodige organisatorische gekonkel – groepeerden de bestaande patrouilles zich in twee landelijke organisaties, de NPV voor jongens en het NMG voor meisjes.

DE WAARDE VAN 'HET SPEL VAN VERKENNEN'

Uit de bij het KDC gedeponeerde archieven blijkt dat padvindersleiders en -leidsters ook in Nederland veel belang toeschreven aan 'het spel van verkennen'. Zo bevat het archief van de NPV een map met brochures van

toespraken op leidersvergaderingen, waarin verschillende scoutingleiders hun visie op de betekenis van de padvinderij uiteenzetten.

De Haagse beroepsofficier W.J. van Hoytema (1874/1875-1921) wees tijdens een vergadering in Utrecht op 30 december 1917 vooral op de militaire waarde van de buitenactiviteiten. Het padvinden bracht de jeugd tucht, discipline, gehoorzaamheid

en praktische vaardigheden bij en bereidde hen daarmee voor op de dienst in het leger. In de beginjaren van de Nederlandse scouting werd Van Hoytema's visie breder gedeeld. Hoewel er binnen de padvindersbeweging discussie bestond over de precieze verhouding met de strijd-macht, zagen veel leiders het militaire belang van hun inspanningen zeker in. Niet in de laatste plaats

Voordrachten van padvindersleiders verspreid in brochurevorm, 1916-1918

Bron: Archief NPV, inv. 1680 Voordrachten gehouden in de troepleidersvergadering

omdat zij zelf (oud-)militairen waren en het leger daarom een warm hart toedroegen.

Op dezelfde vergadering schetste de Amsterdamse hoofdcommissaris van de politie Th. M. Roest van Limburg (1865-1935) een ruimer perspectief op het belang van scouten. Hij meende dat er na afloop van de Eerste Wereldoorlog een 'sociale revolutie' dreigde. De 'volksmassa' wenste meer politieke inspraak en de mechaniserende arbeidsmarkt stelde andere eisen aan het individu. Bovendien moest het 'diep gezonken menselijk levensniveau' volgens hem opnieuw op peil worden gebracht. De padvinderij kon dat alles in goede banen leiden.

In de jaren twintig en dertig gingen leiders meer nadruk leggen op de internationale betekenis van scouting. Dit komt bijvoorbeeld naar voren in de *Jamboree-Post*, de festivalkrant van het wereldpadvinderskamp dat in 1937 plaatsvond bij het dorpje Vogelenzang. De krant bevat fraaie frases over de padvinderij als middel voor de 'vredelievende aanraking tussen de Volken der Aarde', de 'banden van liefde en broederschap' die tussen de deelnemers werden gesmeed en de 'Kruistocht voor Vrede' die de Jamboree in de ogen van Baden-Powell was geweest.

Het spel van verkennen voor meisjes kreeg eveneens een ideologische lading toegedicht. Hoewel meisjes niet hoefden te worden voorbereid op de militaire dienst, werden waarden als

discipline, tucht en gehoorzaamheid ook voor hen belangrijk gevonden. Zo schreef leidster J.L. Redeke-Hoek in het *Handboek van de padvinderij voor meisjes* (1929) dat het 'geheel geen nadeel' was, wanneer de padvindsteropleiding deed denken aan die van soldaten. Dit zou meisjes namelijk vormen tot vrouwen die 'onverschillig of zij huisvrouwen of maatschappelijk werkster zullen worden, zeer bruikbare leden van onze samenleving zullen zijn.'

Meisjes moesten zich volgens hun leidsters ook inzetten voor een betere wereld. Het archief van het NMG bevat een map met krantenknipsels, die zijn bewaard door vrouwenrechtenvoorvechtster Esther Welmoet Wijnaendts Francken-Dyserinck (1876-1956). In verschillende artikelen omschreef zij het doel van het padvinderswerk als 'het van onderaf opbouwen van een nieuwe en betere wereld'. Daarin gingen bewoners uit alle landen op vriendschappelijke wijze met elkaar om en was internationale ontwapening geen utopie meer, maar een realistisch doel.

HET KAMP

Kamperen was de belangrijkste activiteit van de padvindersbeweging, zowel voor jongens als voor meisjes. Door te kamperen zouden zij de gewenste fysieke en mentale eigenschappen ontwikkelen, maar ook leren hoe zij zich tot elkaar moesten verhouden. In het NPV-archief is een *Handleiding voor het kamperen*

Mis voor de katholieke verkenners tijdens het nationale padvinderskamp te Wassenaar op zondagmorgen 7 augustus 1932. (Foto: KDC Nijmegen, fotograaf onbekend)

te vinden, waarin het kamp wordt omschreven als een samenleving in het klein. Hier leerden jongeren van verschillende sociale komaf om samen moeilijkheden te overwinnen; niet door te praten, maar door te doen. Als volwassenen moesten zij problemen in de maatschappij ook zo te lijf gaan.

Voor meisjes was het kamperen lange tijd een vooruitstrevende activiteit, die stuitte op het nodige verzet van ouders en autoriteiten. Leidsters vonden het kamp voor hen niettemin van het grootste belang. Het tentleven ontwikkelde namelijk onafhankelijkheid, zelfredzaamheid en 'een heerlijk flink gevoel'. Jongens werden daarbij 'geen oogenblik gemist', zo schreef A. Muller-van Geuns, een van de oprichters van de meisjespadvindery, in het tijdschrift van de

meisjesbeweging in Nederland *De Gouden Schakel*.

De kampen dienden in de verzuilde context nog een extra doel: leiders en leidsters wilden dat jongeren (m/v) er – onder toezicht – in contact kwamen met 'andersdenkenden', dat wilde zeggen, met jeugd van buiten de eigen zuil. Indien we de ronkende krantenverslagen over het Nationaal Kamp voor jongens in 1932 mogen geloven, gebeurde dat ook. *Het Vaderland* schreef hierover: 'Protestants, roomsche, jood, vrijdenker, conservatief, liberaal, democraat ... Wij hebben kennisgemaakt met een gezamenlijk streven van een gezamenlijk ideaal, dat boven godsdienstige en politieke versnippering uitstak. Welk een zeldzaamheid in onze samenleving!'

Waar nationale kampen moesten

zorgen voor nationale broederschap, daar moesten internationale kampen zorgen voor internationale broederschap. Het archief van het NPG bevat zeer interessant materiaal over de deelname van Nederlandse meisjes aan de Pax Ting, het wereldpadvindsterskamp dat in 1939 voor het eerst werd georganiseerd in Hongarije. De programmaboekjes in deze map laten zien dat er gedurende veertien dagen eindeloos veel excursies, demonstraties, sport- en spelactiviteiten, zwempartijen, tentoonstellingen en kampvuren werden georganiseerd. De gezamenlijke activiteiten moesten padvindsters uit verschillende landen met elkaar in contact brengen en zo het onderlinge begrip en de vriendschap bevorderen. In sommige gevallen lukte dat; het archief bevat in ieder geval een lijst met namen van Nederlandse padvindsters die in Hongarije een Hongaarse penvriendin hadden gevonden.

NIET ALLEEN IDEALISME

Het waren echter niet alleen maar mooie idealen die de klok sloegen. Duitsland, Italië, de Sovjet-Unie en Japan waren wegens de gespannen internationale situatie uitgesloten van deelname aan de Pax Ting en daarmee van de internationale padvindsterzusterschap. De mooie woorden over broeder- en zusterschap verbleekten ook na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Wereldvrede bleek toen opnieuw een illusie te zijn.

*Our Friends,
Come To us!*

We expect you on Hungarian soil!

Padvindsters uit alle windrichtingen kwamen samen tijdens de Pax Ting

Bron: Archief NPG, inv. 863 Stukken betreffende de Pax Ting

De Nederlandse padvindstersbeweging was evenmin een toonbeeld van saamhorigheid. Uit zowel de archieven van de NPV, als het NMG/NPG blijkt dat er achter de schermen veel discussie was over de ideologische koers en het beleid van de verenigingen. Ook waren deze allerm minst een representatieve afspiegeling van de bevolking. Zij rekruteerden hun leden vooral uit de liberale middenklasse, terwijl socialistische, katholieke en

protestant-christelijke jongeren lid waren van eigen verenigingen. Javanees nationalistische padvindersonderorganisaties waren op de Jamboree van 1937 niet welkom. Het inclusieve broeder- en zusterschapsideaal ging dus gepaard met uitsluitingspraktijken op het gebied van sociale klasse, levensovertuiging en etniciteit.

Jelle Zondag

PADVINDERSARCHIEVEN IN HET KDC

De vereniging De Nederlandse Padvindersonder (NPV) en het Nederlandse Padvindstergilde (NPG) waren beide niet katholiek. Toch berusten hun archieven in het KDC. Hoe zit dat? In 1973 fuseerden de Katholieke Verkenners, de - eveneens katholieke - Nederlandse Gidsenbeweging, de NPV en het NPG in één koepelorganisatie: Scouting Nederland. Het KDC bewaart de archieven van de nieuwe organisatie en van haar deels katholieke en deels niet-katholieke voorgangers.

Aangehaald bronmateriaal:

Archief Nederlands Padvindsters Gilde [archiefnummer 10]

Inv. 853 Krantenknipsels over de padvinderij, 1926

Inv. 863 Stukken betreffende de Pax Ting, 1938-1939

Archief Vereniging De Nederlandse Padvindersonder [archiefnummer 296]

Inv. 1680 Voordrachten gehouden in de troepleidersvergadering, 1916-1918

Inv. 1681 Instructiemateriaal en reglementen, ca. 1916

R. Baden Powell, *Scouting for Boys. A Handbook for Instruction in Good Citizenship* (1908)

Handboek van de padvinderij voor meisjes (1929)

De Gouden Schakel. Orgaan voor de Meisjes-Gezellen (Girl-Guides) Beweging in Nederland

Jamboree-post. Officiële uitgave van de Stichting Wereld-Jamboree 1937

BRIEVEN AAN OOM CONSTANT

Marc Smeets is als universitair docent Frans verbonden aan de afdeling Romaanse Talen & Culturen en als onderzoeker aan het instituut voor Historische, Literaire en Culturele Studies (HLCS) van de faculteit der Letteren. In het kader van zijn onderzoeksprojecten omtrent de Franse schrijver Joris-Karl Huysmans (1848-1907) heeft hij een aantal interessante documenten gevonden in het KDC.

In februari en maart 2018 ben ik een poos vrijgesteld geweest van mijn onderwijstaken. In die periode werkte ik aan een kritische teksteditie van *Le Quartier Saint-Séverin* (1898). Deze tekst maakt deel uit van de *Oeuvres complètes* van de Franse schrijver Joris-Karl Huysmans, pseudoniem van Charles-Marie-Georges Huijsmans (1848-1907), die de komende jaren bij uitgeverij Classiques Garnier in Parijs gepubliceerd worden. Daarnaast werkte ik al een aantal jaar met tussenpozen aan een boek over Huysmans, die een Franse moeder en een Nederlandse vader had, en zijn band met het land van zijn vader.

J.-K. Huysmans was naast Émile Zola een belangrijk voorvechter van het naturalisme in Frankrijk. Literatuur moest volgens hen hyperrealistisch zijn in de manier waarop de werkelijkheid werd weergegeven. Dus met oog voor zowel de schoon-

heid als de lelijkheid van het menselijk leven. Voor velen was de nadruk op de onder- en zelfkant van de maatschappij een doorn in het oog: voor een arbeider of een prostituee kon namelijk geen plek zijn in de Literatuur (niet voor niets werd Zola door een personage uit Marcel Prousts *À la recherche du temps perdu* de 'Homerus van de gierkar' genoemd). Gaandeweg nam Huysmans afstand van deze positivistische benadering en ruimde hij in zijn werk een plek in voor de 'achterkant' van de werkelijkheid: het mysterie, het bovennatuurlijke, het geloof. Na zijn bekering in 1892 stond zijn oeuvre geheel en al in het teken van het katholicisme. Zijn voorliefde voor het gregoriaans, de Primitieve schilderkunst, de heiligenlevens alsmede zijn rotsvast geloof in het plaatsvervangend lijden en het eerherstel maakten hem tot de belangrijkste verkondiger van wat de nieuwe mystieke benadering van literatuur werd genoemd. In zowel Frankrijk als Nederland vonden deze katholieke werken gretig aftrek. Vandaar dat de Nederlandse criticus

9

Joris-Karl Huysmans
(foto: Dornac)

Frans Erens daags na het overlijden van de Franse schrijver opmerkte dat Joris-Karl Huysmans 'een groot man was en dat de fransche literatuur een groot verlies heeft geleden'.

DE ARCHIEVEN IN

Voor bovengenoemde projecten moest ik nog behoorlijk wat archief-onderzoek doen, te beginnen in de *Bibliothèque de l'Arsenal* in Parijs, waar het Fonds Lambert talrijke manuscripten, brieven en andere persoonlijke documenten van Huysmans herbergt. Maar ook dichterbij huis ging ik de archieven in. In het Katholiek Documentatie Centrum bevindt zich namelijk het archief Poelhekke. Frans Poelhekke, pastoor te Schiedam, had tussen 1899 en 1902 een aantal malen met Huysmans gecorrespondeerd. De brieven, tien in totaal, hebben voornamelijk betrekking op het boek *Sainte Lydwine de Schiedam*. Voor deze hagiografie, die stamt uit 1901, heeft J.-K. Huysmans zowel onderzoek op locatie gedaan als inlichtingen per brief ingewonnen. Poelhekke was voor hem een belangrijke vraagbaak.

CORNÉLIE KUIZE

Omdat ik toch bezig was met het archief Poelhekke, besloot ik ook maar 'even' de nalatenschap van Cornélie Kruize door te spitten. Kruize heeft in de jaren vijftig gewerkt aan een (niet voltooide) dissertatie over J.-K. Huysmans en zijn relatie met Nederland. Het typescript en alle daarbij

behorende documenten worden in het Katholiek Documentatie Centrum bewaard. De naam van Kruize was ik onder meer tegengekomen in het proefschrift van historicus Roland van Kesteren (*Het verlangen naar de Middeleeuwen*, in 2004 gepubliceerd bij de Arbeiderspers). In hoofdstuk zes, dat gewijd is aan Huysmans, staat Van Kesteren een aantal pagina's stil bij de relatie tussen Huysmans en Nederland. In een noot verwijst hij naar de studie van Kruize en merkt daarbij alleen het volgende op: 'In het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen berust een manuscript van Cornélie Kruize over de relatie Huysmans en Nederland'. Omdat hij verder nergens meer terugkomt op de dissertatie van Kruize, ging ik er gemakshalve van uit dat haar proefschrift en bijbehorend archief dus niet zo heel bijzonder moest zijn.

VREUGDESPRONGETJE

Ondanks mijn twijfels over Kruize ben ik het archief toch ingedoken, en gelukkig maar. Tijdens het doornemen van Kruizes dissertatie stuitte ik al snel op een verwijzing naar een brief uit 1869 van J.-K. Huysmans aan zijn oom Constant Huijsmans. Ik herinner me dat ik de passage een keer of drie overgelezen heb, want de oudste brief die van Huysmans bekend is, dateert uit 1874 (zijn sollicitatiebrief uit 1866 niet meegeteld). Kruize noemde vervolgens ook nog een brief uit 1870. Mijn hart

maakte een vreugdesprongetje, las ik dit goed? Navraag bij een Franse collega bevestigde mijn vermoeden: ik had twee onbekende brieven van J.-K. Huysmans teruggevonden. He-las citeerde Kruize alleen maar enkele zinnen uit de brieven en niet de volledige inhoud. Maar wie schetste mijn verbazing? In een andere map in het archief Kruize stuitte ik op foto's uit de jaren vijftig van maar liefst tien brieven van J.-K. Huysmans aan zijn oom Constant. Deze foto's waren op de achterkant voorzien van een stempel: Koninklijke Bibliotheek Den Haag. Op de online catalogus van de KB stonden de brieven echter niet vermeld. De conservator van de brievencollectie van de Koninklijke Bibliotheek kon mij ook niet helpen om de brieven te lokaliseren.

FAMILIEMAN

De tien brieven zijn niet alleen voor mijn boek van grote waarde, maar ook voor mijn collega-onderzoekers. De twee uit 1869 en 1870 zijn de oudste brieven die van Huysmans bekend zijn. De brief uit 1869 is, voor zover ik weet, de langste brief die hij ooit schreef: zes volgeschreven kantjes over waar het naturalisme precies voor staat en waarom het voor hem de enige juiste literaire keuze is. De brief van 1870 bevat zelfs enkele regels van Huysmans' moeder, de onderwijzeres Malvina Badin. Andere brieven praten uitgebreid over Juliette en Blanche, Huysmans' stiefzusjes voor wie hij sinds de dood van zijn

moeder zorgde. In de biografie die de Brit Robert Baldick in 1955 over Huysmans publiceerde, worden zij welgeteld twee keer genoemd, in vrij algemene zin ook.

Kortom, de brieven aan oom Constant vullen een lacune op in de biografie van J.-K. Huysmans en hebben ervoor gezorgd dat ik een deel van mijn biografische hoofdstuk heb moeten herschrijven. Zij laten een kant van hem zien waarvan tot op heden weinig bekend was, namelijk dat de verstokte vrijgezel ook een familieman was die zorg droeg voor de opvoeding van zijn twee jonge stiefzusters, die wilde weten hoe het de Nederlandse tak van zijn familie verging en die wilde dat zijn Nederlandse ooms en tantes trots waren op hun Parijse neef. Helaas is dat laatste hem uiteindelijk niet gelukt: voor hen bleef de naturalist Huysmans bovenal een Franse vuilschrijver, een 'pornograaf'.

Marc Smeets

'DE BOOM DES LEVENS'. EEN ONTWERP VAN PIET GERRITS

12

De artistieke nalatenschap van de kunstenaar Piet Gerrits, aan wie we de vormgeving en uitvoering danken van de Heilig Land Stichting, is verdeeld over een aantal instellingen. Een deel is in de familie gebleven, een deel is in het museumpark bewaard en een deel is terecht gekomen in de verzameling van museum Het Valkhof. Tot slot is er ook een interessant deel opgenomen in de collecties van het KDC. Een van de tekeningen uit de KDC-collectie presenteren we hier: een ontwerp voor een schildering die bedoeld was voor de geveldecoratie van de vroegere Nazarethkapel getiteld *De Boom des Levens* (afb. 1).

DE NIEUWE ADAM EN EVA

De compositie is opgebouwd met twee registers. Onder in het mid-

den staan Adam en Eva onder de boom van de kennis van goed en kwaad. Aan hun voeten de slang die Eva verleidde te eten van de verboden vruchten, met als gevolg dat de zonde in de wereld kwam en er als erfzonde zou blijven. De takken van de boom hangen omlaag, want de natuur treurt mee. De distels en doornen op de grond symboliseren de problemen die de mensheid nu treffen. Rechts en links groepen aartsvaders en profeten die zich tot de hemel wenden om verlossing van de erfzonde af te smeken. Die verlossing komt met de kruisdood van Jezus, hetgeen in het bovenste deel van de compositie is te zien. Maria staat aan de voet van het kruis. Aangezien Maria volgens het kerkelijk dogma onbevlekt is ontvangen, oftewel zonder erfzonde is geboren,

Afb.1 - Piet Gerrits, *De Boom des Levens*, ontwerptekening gevel Nazarethkapel, h. 112 br. 187,5 cm, col. KDC

en dus ook haar zoon Jezus die zonde niet heeft geërfd, worden zij wel gezien als de nieuwe Adam en Eva. Zo zijn de wereld van het Oude en het Nieuwe Testament met elkaar verbonden, het nieuwe is de logische voortzetting van het oude. Uit het kruishout waarop Christus hangt groeien takken omhoog, want er is nieuw optimisme in de wereld.

In de compositie staan twee teksten. Bij de scène met Adam en Eva staat *Serpens deceptit me*, 'De slang heeft mij verleid' (Gen. 3,13), het wat zwakke excuus van Eva. In het bovendeel van de compositie lezen we *Inimicitias ponam inter te et mulierem*, hetgeen betekent 'Vijandschap sticht ik tussen jou en de vrouw' (Gen. 3,15). Het zijn de woorden van God tot de slang. De volledige versregel 15 luidt 'Vijandschap sticht ik tussen jou en de vrouw, tussen jouw nageslacht en het hare, zij verbrijzelen je kop, jij bijt hen in de hiel'. Vandaar dat we zien dat de slang naar de hiel van Maria bijt, en dat zij op de kop van de slang trapt. Met die twee teksten is aangegeven hoe de zondeval plaats vond en wat het goddelijk antwoord was.

BOODSCHAP VAN DE ENGEL

Piet Gerrits heeft deze compositie oorspronkelijk getekend als een ontwerp voor de schildering die bestemd was voor de buitengevel van de Nazarethkapel in de Heilig Land Stichting. Die kapel werd in 1916 ingewijd, als een van de eerste realisaties van

het devotiepark. Het is een ontwerp van de architect Jan Stuyt, evenals Piet Gerrits als artistiek adviseur verbonden aan de Heilig Land Stichting.

De Nazarethkapel is een gebouw met twee verdiepingen met ieder een andere functie: op de begane grond bevindt zich een eenvoudige woning, op de verdieping een kapelletje. De woning is er een zoals men ze vroeger in Nazareth kon zien, het moet de sfeer oproepen van het huisje van Jozef en Maria, waar Jezus is opgegroeid. Het kapelletje op de verdieping is gewijd aan Maria. Het is gedecoreerd met schilderijen die te maken hebben met haar leven. Centraal in het interieur een afbeelding van de Boodschap van de engel aan Maria, de Annunciatie, vandaar dat deze ruimte ook wel de Annunciatiekapel werd genoemd. Op de zijwanden oud-testamentische taferelen waarop vrouwen zijn te zien die op bijzondere wijze problemen overwonnen hebben: Sara en Abraham, Rebecca en Jacob, Anna en Samuel, Elisabeth en Zacharias. Deze vrouwen werden gezien als voorafbeeldingen van Maria, zodat daarmee tevens de eenheid tussen het Oude en Nieuwe Testament weer duidelijk werd gemaakt. Met zijn dubbele functie was dit gebouw het belangrijkste element in dat deel van het park waar het eerste deel van Jezus' leven in beeld werd gebracht, zijn verborgen leven in Nazareth.

De voorstelling in de gevel is van essentieel belang voor de gedachte

Nadruk verboden

Afb. 2 - De Nazarethkapel, foto uit 't H. Land, oktober 1916.

op had, en stelde die in 1923 ten toon op exposities in België. Rudolf Bless van de Nijmeegse uitgeverij Sier Uw Huis bracht in die tijd een brochure uit met reproducties van zowel het ontwerp van de schildering als van de Nazarethkapel (afb. 2 en 3). Men kon die bestellen op vijf verschillende formaten, van devotieprentje tot grote bladen van 60 bij 80 cm. In de brochure heeft hij het werk getiteld 'De Boom des Levens', een titel die ik heb overgenomen. Onder de voorstelling heeft hij een tekst geplaatst uit Jesaja (45,8): (afb. 2).

Rorate caeli desuper et nubes pluunt iustum, hetgeen betekent 'Dauwt, hemelen, van boven, gij wolken, beregene de rechtvaardige'. Het is een tekst die deel uitmaakt van het Gregoriaanse introitusgezang van de vierde zondag van de Advent. De vierde Adventszondag, de laatste voor Kerstmis, is onder meer gewijd aan de Annunciatie, een der hoofdthema's van de kapel. Met de tekst uit Jesaja wordt weer gewezen op de samenhang tussen Oude en Nieuwe Testament. Het ontwerp komt nagenoeg geheel overeen met de schildering op de gevel van de kapel. Er is slechts een klein verschil, voortkomend uit het feit dat de tekening rechthoekig is en de kapel een puntgevel heeft. De wolkenpartij is daarom in de puntgevel aangepast. Een kaart van de kapel, uitgegeven door A. A. v. d. Borg uit Nijmegen, laat een afwijkende voorstelling in de gevel zien. Ik heb echter de indruk

achter het devotiepark. Volgens de christelijke optiek heeft God zijn zoon naar de wereld gezonden als een zoenoffer, om de mensheid te verlossen van de gevolgen van de erfzonde. In deze compositie wordt dus de kerngedachte van het christelijk geloof in beeld gebracht en daarmee het uitgangspunt van het devotiepark.

PUNTGEVEL

Wanneer Piet Gerrits de compositie heeft geschilderd en wanneer die is aangebracht is niet precies bekend. Toen de kapel werd ingewijd, in augustus 1916, was de gevel nog leeg. In 1922 had hij het werk zeker voltooid, want toen kocht de Heilig Land Stichting de compositie van de handelaar Bless, die er toen rechten

dat die voorstelling handmatig en nogal slordig is ingetekend, en laat die daarom in dit artikel verder onbesproken.

In hoeverre Piet Gerrits dan wel Arnold Suys, de geestelijk bestuurder van de Heilig Land Stichting, verantwoordelijk was voor de keuze van het onderwerp en de teksten laten we hier buiten beschouwing. Artistiek gezien is de compositie karakteristiek voor het werk van de kunstenaar, die een eenvoudige figuratieve wijze van weergeven ophoogde met principes van de school van Beuron, zoals symmetrie, geometrische grondvormen en stileren. De symmetrie zien we in de opbouw van deze compositie met rechts en links een bijna identieke groep van vier personen en boven en onder ook vergelijkbaar opgezette scènes. De geometrie is aanwezig met de halve cirkel der calvarie en met de lichtkrans achter de gekruisigde. De stileren ziet men in de repetitieve manier waarop de wolkjes en takken zijn weergegeven.

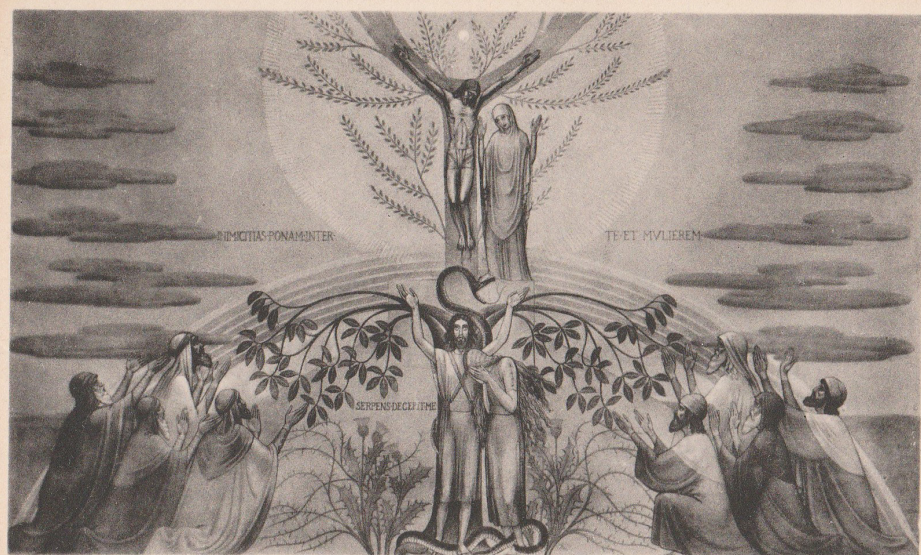
KENTERING

In de Tweede Wereldoorlog hebben zowel de kunstenaar Piet Gerrits als het devotiepark zwaar te lijden gehad. Piet Gerrits overleefde de oorlog, zij het met verlies van zijn linkerarm en een oog. Ook het park liep veel schade op. De Nazarethkapel echter overleefde en werd na een restauratie op 25 maart 1952 opnieuw in gebruik genomen.

Twee decennia later, in 1968,

veranderde de visie op wat het devotiepark moest zijn ingrijpend. Men besloot dat het minder evangeliserend moest zijn, dat de cultuur uit Palestina en de joodse oorsprong meer aandacht zouden krijgen. De nieuwe naam werd Bijbels Openluchtmuseum. De opbouw van het park in drie delen, het verborgen leven van Jezus, zijn openbare leven en zijn lijden, werd losgelaten en uiteindelijk werd het museumpark zelfs gescheiden van het begraafpark, waar lijden en dood in beeld werden gebracht. De Nazarethkapel, die nogal nadrukkelijk herinnerde aan de christelijke godsdienst als vervulling van het Oude Testament, is bij die heroriëntatie gesneuveld. In 1971 werd zij gesloopt, zodat tevens het hele iconografisch programma met alle schilderijen verloren ging. In de krant was te lezen dat de kapel verdween omdat er in het Palestina van Jezus ook geen kapelletjes waren. Op zich wel waar, maar een deel van de bovenverdieping werd nu verbouwd tot ruimte voor diavoorstellingen en kleine exposities en die hoorden net zo min bij het oude Palestina. Misschien wilde men in feite minder aandacht in het park voor die aspecten die het verschil benadrukten tussen christendom en de twee andere monotheïstische godsdiensten uit het Midden-Oosten.

Piet Gerrits heeft jaren in Palestina gewoond en gewerkt om de kennis te verwerven waarmee hij het leven van Jezus getrouw in beeld kon

Afb. 3 - De Nazarethkapel, ansichtkaart 'Sier Uw Huis', part. (col. KDC)

brengen. Nog steeds brengt het park veel in beeld van het oude Palestina, maar met de verandering in Oriëntalis, in 2007, was het leven van Jezus niet meer het centrale uitgangspunt. Er lijkt echter vandaag de dag weer een kentering te komen. Dankzij recente publicaties over Piet Gerrits en het devotiepark en dankzij de hernieuwde aandacht voor de prachtig gerestaureerde kerk worden park, begraafplaats en kerk vaker gepresenteerd als één groot iconografisch geheel en bekeken als een waardevol cultuurhistorisch document over de tijd van het Rijke Roomse Leven. Voor onze kennis van de oorspronkelijke opzet kunnen ook de tekeningen uit de collectie van het KDC een nuttige bijdrage leveren.

Leo Ewals

Bibliografie:

SB4, bureau voor historische tuinen, parken en landschappen, *Cultuurhistorische waardering Heilig Landstichting te Heilig Landstichting*, 2009.
 Jan Willemsen, *Het Heilige Land van Piet Gerrits (1878-1957). Kerkelijk kunstenaar in Palestina en Nederland*, Nijmegen 2014.
 Website: https://nl.wikipedia.org/wiki/Museumpark_Orientalis_Heilig_Land_Stichting

TER KERKE

Halverwege de vorige eeuw ging de gemiddelde katholiek nog ijverig ter kerke. Halverwege de vorige eeuw werd dat ook minstens zo ijverig geteld. Dat, en nog veel meer. In de tijdschriften *Katholieke Documentatie* (vanaf 1938) en *Katholiek Archief* (na 1945) wemelt het van de statistieken: hoeveel leden had het Wit-Gele Kruis in 1948, hoeveel afdelingen van Sobriëtas waren er in 1935 en hoeveel leden hadden die, hoeveel katholieke burgemeesters waren er in 1936? Hoeveel bekeerlingen? Hoeveel gemengde huwelijken? Hoeveel echtscheidingen? We kunnen in die statistieken zelfs terugvinden hoeveel hosties er per bisdom in een bepaald jaar waren uitgereikt. Kortom: continu werd er gecheckt of het wel goed ging met katholiek Nederland. En als er ergens dalende cijfers te zien waren, dan werd er alarm geslagen: werk aan de winkel. Een beetje ontkerkelijkijng, een paar priesters in het hoge Noorden te weinig, en *Katholiek Archief* bracht met koeieletters de 'Geestelijke Noodgebieden' in kaart.

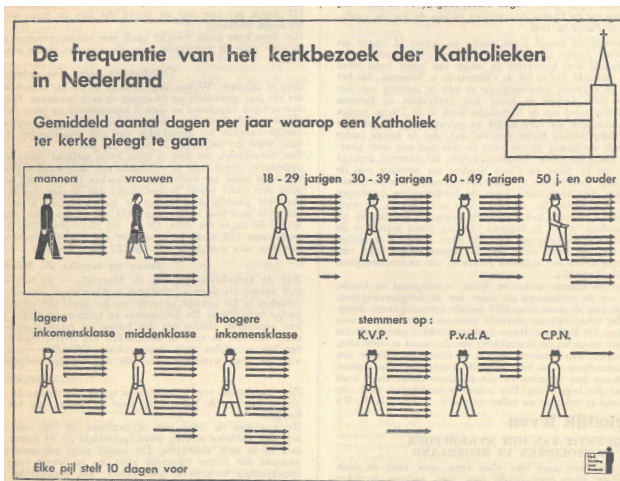
Zo ook het ter kerke gaan – wat echt iets anders is dan 'kerkgang', maar dat terzijde. In bijgaande statistiek zien we hoe de vlag er in 1947 bijhing. Mannen gingen per jaar maar 90 keer naar de kerk, vrouwen 120. Even vaak trouwens als katholieken van vijftig jaar of ouder. Omgerekend: 1,7 respectievelijk 2,3 keer per week. Mijn opa ging elke

dag, dus er moet toen een katholiek hebben rondgelopen die dat gemiddelde drukte. Rijken gingen met 2,6 keer per week aanzienlijk vaker naar de kerk dan arbeiders: 135 tegen 95 keer per jaar. Duidelijk wordt ook dat, als je eenmaal niet meer op de Katholieke Volkspartij stemde, je ook steeds minder naar de kerk ging: katholieke PvdA-stemmers kerkten nog maar 45 keer per jaar. En stemde je eenmaal op de Communistische Partij Nederland, dan was het met jaarlijks tien keer kerken wel bekeken.

Leuk, zo'n gevisualiseerde statistiek. Vooral ook vanwege de nauwelijks verborgen boodschap die er ook in zit: vanaf je dertigste werd je geacht een hoed te dragen, en na je vijftigste met een wandelstok te lopen. En: de lagere inkomensklasse droeg een pet, de middenklasse een gleufhoed. Bij een gevulde portemonnee hoorde uiteraard een bolhoed.

Wiek

Bron: *Katholiek Archief* 1947

ZOEKTOCHT NAAR WERK VAN VERA WITTE

18

In 2009 werd ik door een oom en een tante gevraagd de inboedel uit het huis te halen waar mijn grootouders van moederszijde vanaf 1937 in Franeker hadden gewoond, en na hun overlijden twee tantes en een oom tot hún overlijden. Een van die tantes was Vera Witte (1918-1994); een tante met wie we altijd veel plezier hadden. Zij was onderwijzeres op een basisschool in Franeker. Daarnaast schreef zij gedichten, verhalen, operette- en toneelstukken en was verder betrokken bij verschillende plaatselijke activiteiten.

In 2009 vond ik stapeltjes gedichten, maar geen geordend archief. Ook doken er nog twee oude plakboeken en een paar losse boekjes van haar hand op. Toen ik alles een paar jaar later bij elkaar voegde, schrok ik van de hoeveelheid. Na het ordenen ben ik op zoek gegaan naar uitgaven van haar via internet, heb ik boekjes gekocht, bibliotheken bezocht en heb ik bijdragen ontvangen van neven en nichten.

Zo ook kwam ik bij het KDC voor de Kleine Troubadour, de OKKI, de Taptoe, de Engelbewaarder, de Stad Gods, de Beatrijs en Bijbels Palet van Docete. Het KDC had op voorbeeldige wijze alle relevante jaargangen gereed gelegd. Daarna kon het zoekwerk beginnen en werd veel van tante Vera's bijdragen aangetroffen. Heel mooi was dat we de producties konden digitaliseren, waardoor de verwerking fors werd bevorderd.

Inmiddels heb ik meer dan 1.130 gedichten, 245 verhalen en 30 operette- en toneelstukken van tante Vera verzameld. Op korte termijn komt er nog een beperkte aanvulling binnen. Daarna bestaat het voornemen het als verzameld werk uit te geven, waarbij gebruik gemaakt zal worden van print-on-demand.

Herman van Bemmelen

De papegaai uit Sappemeer

Een papegaai uit Sappemeer wou dolgraag eens wat leren. Hij stapte naar een kapelaan, die 't beestje wou bekeren.

Maar 't ging niet en de kapelaan sprak: "Beest je moest je schamen je luistert niet, je werkt niet mee." En die zei droevig: "Amen"...

Toen vloog hij naar een schooljuffrouw die gaf hem eerst een koekje, toen leerde zij hem rekenen en lezen uit een boekje.

Nu staan zij samen voor de klas, en niemand is verwonderd: De papegaai is al heel knap, hij telt tot negenhonderd!

Vera Witte

Stad Gods 01-02-2002, jaargang 68, nr. 6.

Vera Witte (col. Van Bemmelen)

De witte muis uit Oudesluis

Een witte muis uit Oudesluis
is stapelgek van kranten
hij eet ze vlug, hij eet ze graag.
“Wat zijn de nieuwtjes van vandaag?”
Zo vraagt zijn muizentante.

“Och” roept de muis uit Oudesluis.
“Het nieuws? Ik zou ’t niet weten,
de laatste nieuwtjes van vandaag
die zitten netjes in mijn maag.
Ik heb ze opgegeten.”

Vera Witte
Stad Gods 01-02-1999, jaargang 65,
nr. 6.

KRUISWEGCOLLECTIE

In oktober 2018 ontving het KDC een
schenking van zeshonderd boeken,
cd's en films en honderd schilderijen
over de kruisweg van het artsenecht-
paar Mia en Ignace Schretlen. Alle
delen uit deze unieke verzameling
verwijzen in de breedste zin naar de
veertien staties van de kruisweg van
Jezus. Ignace Schretlen was naast
zijn werk als huisarts ook actief als
kunstenaar. Tussen 1999 en 2017
was de kruisweg als symbool voor
het menselijk lijden het centrale the-
ma in zijn kunst. In het kader daarvan
legde hij deze verzameling aan. Nu
komt deze unieke collectie beschik-
baar voor iedereen met belangstel-
ling voor dit thema en vooral voor
kunst- en cultuurhistorisch onderzoek
en onderwijs naar de verbeelding
van het lijden.

De collectie sluit naadloos aan op
de groeiende belangstelling binnen
en buiten het Radboudumc voor de
culturele en sociale aspecten van
het lijden, als verzachting van de
last van een individuele lijdensweg.
De voormalige huisarts schonk zijn
collectie aan de Radboud-gemeen-
schap vanwege zijn goede banden
met de medische faculteit en hoopt
dat er zo veel verschillende mensen
van kunnen profiteren.

DWARSVERBANDEN

De collectie is op een bijzondere
manier ingericht. Het is veel meer
dan een lijst met boeiende boeken.
Door publicaties bij elkaar te zetten

per statie, per doelgroep, of per periode, kunnen onderzoekers op het spoor komen van de dwarsverbanden die de heer Schretlen heeft aangebracht. Daarom moesten de catalogiseerders ervoor zorgen dat de aanvankelijke ordening behouden bleef in de UB-collectie van het KDC.

Deze mogelijkheid werd geschapen door in de KDC-signatuur aan te geven bij welk thema de boeken horen en de collectie niet-uitleenbaar te maken. De boeken die bij elkaar horen zitten in dezelfde doos. Ook als er wat in de opstelling verandert blijven de boeken nog steeds herkenbaar als behorende tot de Schretlen-schenking. De delen van de schenking die geen boek of tijdschrift zijn zullen te zijner tijd in het KDC-archief worden geplaatst. Deze muziek-cd's, grammofoonplaten, films, crucifixen, beeldjes en postzegels zullen dan ook via het archiefsysteem toegankelijk worden gemaakt.

PUNKBAND

Uit het bovenstaande kan al worden opgemaakt dat de heer Schretlen zijn doel breed heeft geformuleerd. Naast boeken waar in de titel het woord kruisweg staat, zijn er ook publicaties opgenomen van kunstenaars die één keer een werk over de kruisweg hebben gemaakt en dichtbundels met maar één gedicht over de kruisweg. Ook de context van een kunstenaar

Ignace Schretlen bij een van zijn eigen Kruiswegkunstwerken. (Foto: Paul Koopmans)

is meegenomen door andere publicaties toe te voegen. Enkele verrassende voorbeelden in de collectie zijn: *Stations of The Lost* (over de opvang van drankverslaafde zwervers) en *Die Grass-Story* (over de opkomst en ondergang van een punkband die ooit over de kruisweg zong; de cd is uiteraard ook aanwezig).

Hoewel er met de collecties van Theologie, het KDC en het Titus Brandsma Instituut soms overlappingen zijn, is deze collectie een omvangrijke en goed-geordende aanvulling op het bezit van het KDC en een aanwinst voor de Radboud Universiteit. Met name de theologie- en kunststudenten en docenten, maar ook onderzoekers uit de medische wereld, zullen veel baat hebben bij deze prachtige collectie. Door in de UB-catalogus de code 'nu: KDC KIS' in te typen, komt de hele collectie tevoorschijn.

Marcel Hofmans

Stichting Vrienden van het KDC

Postbus 9100
6500 HA Nijmegen

Tel. 024 3612412
Fax 024 3612403

E-mail: vrienden@kdc.nl
www.ru.nl/vkdc/vrienden

KvK 09160251
Bankrek.nr. 12.39.94.411

21

STICHTING VRIENDEN VAN HET KDC

Het bestuur van de 'Vrienden' is bezig met het formuleren van een nieuwe strategie om de activiteiten van het KDC te ondersteunen die de aandacht voor de geschiedenis van de katholieke gemeenschap en cultuur in Nederland bevorderen.

Daartoe heeft het constructieve gesprekken gevoerd met de medewerkers van het Radboud Fonds en van de afdeling charitatieve instelling van de ABN-AMRO over recente trends in fondswerven.

Twee leden namen afscheid van het bestuur: de heer Bas Kortmann vanwege zijn nieuwe verantwoordelijkheden in de beoordeling van de schadetoekenning in Groningen en de heer Frank van den Heuvel, die na tien jaar ruimte laat voor nieuwe personen.

Het bestuur staat nu onder leiding van Rogier Moulen Janssen, met als leden mevrouw Lidewij Nissen, mevrouw Sophie van Bijsterveld, Dick Wijte. Nieuwe leden zijn mevrouw M. Vanderkaa, directeur van de Unie KBO-PCOB en bestuurslid van het

Verband van Katholieke Maatschappelijke Organisaties, Margot van Mulken, decaan van de letterenfaculteit van de Radboud Universiteit en Joppe Hamelijnc, masterstudent bedrijfskunde aan de RU.

Het bestuur heeft besloten € 4000 bij te dragen om de viering van het vijftigjarig bestaan van het KDC op 1 mei 2019 mogelijk te maken, € 3000 te bestemmen voor de uitgave van twee delen in de Memo-reeks en garant te staan voor € 3000 om een internationaal wetenschappelijk congres te kunnen voorbereiden. Goed nieuws was dat het project Volkspetitionnement op 16 november met een publieksbijeenkomst wordt afgerond. Dit project om de namen van de katholieke ondertekenaars van het Volkspetitionnement van 1878 te transcriberen is mogelijk gemaakt door een legaat dat aan de Vrienden is nagelaten. Zonder deze steun was het niet mogelijk geweest om dit project uit te voeren.

Rogier Moulen Janssen, voorzitter

COLLECTIE BEELD EN GELUID

OPLOSSINGEN

22 Maar liefst acht afbeeldingen splitsen we u de vorige keer (*Impressie 22*) in de maag. Foto nummer 4 leverde veruit de meeste reacties op. Onder meer Henk Limbeek, Ad de Keyzer en Vincent van der Burg (auteur van *Kerk in steigers. Katholiek Zeist in woord en beeld*)

zagen onmiddellijk dat het hier een groepsfoto betrof van studenten aan het filosoficum van het aartsbisdom, Dijnselburg in Huis ter Heide. In het midden op de eerste rij zien we de latere bisschop Ben Möller, die vanaf 1953 als professor aan het filosoficum was verbonden. Tussen de studenten herkenden de inzenders onder meer Louis ter Steeg, Piet

OPGELOST:

Foto 4, *Impressie 22*

Foto 2, *Impressie 22*

van Hooijdonk en Gerard Zuidberg. De foto is vermoedelijk in de tweede helft van de jaren vijftig gemaakt.

Ook foto nummer 5, met opnieuw Ben Möller – toen inmiddels bisschop – riep voldoende herkenning op. Guus Bary wist onder meer de namen te noemen van Durk ten Dam en Carl Grasveld. Rudolf van Glansbeek, destijds kanselier van het

bisdom Groningen, herkende zichzelf op de foto en maakte ons er bovendien op attent dat de betreffende foto staat afgedrukt in het boek *Katholiek leven in Noord-Nederland 1956-2006*, voorzien van alle namen van de mensen op de foto. Dat hadden we dus eigenlijk moeten en kunnen weten, het betreffende boek staat hier bij ons in de leeszaal!

23

Tot slot ontvingen we ook nog één reactie op foto 2, de priester met knijpbril. Ton van Schaik is voor ons gaan speuren en kwam tot de conclusie dat het hier gaat om pastoor L. J. van der Heijden, van 1923 tot aan zijn dood in 1947 (bouw)pastoor van de onlangs gesloten St. Gertrudis-parochie in de Rivierenwijk te Utrecht. Van der Heijden was amateur-historicus, maker van een hele reeks parochiegeschiedenissen die weinig om het lijf hadden. Volgens Ton van Schaik was ook kardinaal De Jong die mening toegedaan. Hij zou namelijk tegen Van der Heijden hebben gezegd, nadat deze hem vroeg naar zijn indruk van het boekwerkje dat hij over De Jongs thuisparochie op Ameland had geschreven, dat het een nogal onbenullig boekje was. Waarna hij er ter vergoelijking aan toe schijnt te hebben gevoegd: 'Maar dat kunt u niet helpen, want alles wat u schrijft is een beetje onbenullig.'

Foto 5, Impressie 22

NIEUWE FOTO'S

24

Na de overvloed aan beeldmateriaal in ons vorige nummer dit keer slechts drie plaatjes waarover u zich kunt buigen. We zijn benieuwd.

Op foto 1 ziet u een jong bruidje met strik in het haar staan tegenover een geestelijke met pastoorshoed. Ze heeft hem vermoedelijk zojuist een bloemenhulde gebracht. Het toekijkende publiek wordt netjes in bedwang gehouden door een politieagent. We zijn in Reusel, het jaar is 1947. Zoveel weten we al. Wie herkent de geestelijke? Het zou een missiebisshop kunnen zijn die met de nodige égards ontvangen werd in het Brabantse dorp.

Ook op foto 2 is het nodige klerikale vertoon te zien. De foto – bij ons aanwezig in een formaat van 5x5 cm, dus met recht een kiekje te noemen – toont ons enkele geestelijken in een plechtige optocht, vermoedelijk in het bisdom Roermond. Om wie gaat het, waar lopen ze en bij welke gelegenheid?

Tot slot foto 3, afkomstig uit Gilze. Op de foto is in ieder geval de heer P.G.M.H. Kusters te zien, die bovenmeester was aan de plaatselijke school. De foto zou gemaakt zijn in de winter van 1928. Is er onder onze lezers iemand die een van de gefo-

Foto 1: Reusel 1947

Foto 2: Geestelijken in optocht

tografeerde toneelspelers herkent?
Of iemand die weet welk verhaal hier
door de Gilzer acteurs werd uitge-
beeld en bij welke gelegenheid?

25

Marieke Smulders

Foto 3: Toneelspel in Gilze, 1928

AANWINSTEN ARCHIEF

26

Een kleine mijlpaal dit jaar: het aantal van 1400 collecties is gepasseerd. De archieven die een nummer boven de 1400 hebben gekregen zijn de volgende:

RAYMUNDUS VAN SANTE

Jozef Karel (kloosternaam Raymundus) van Sante werd in 1896 bij Gent geboren. In de Eerste Wereldoorlog vocht hij mee in het Belgische leger, waar hij overtuigd flamingant werd. Na de oorlog trad hij in bij de Nederlandse dominicanen, waar hij carrière maakte als charismatisch docent in Zwolle en Nijmegen. Onder zijn invloed werden leefgemeenschappen opgericht die zich oefenden in een zuiver katholieke sobere levensstijl.

Van Santes radicale geloof en ascetische levenshouding gingen gepaard met een sterk gevoel van Vlaams nationalisme. Zijn afwijkende visie en kritiek op kerk en clerus maakten zijn positie in Nederland onhoudbaar. Hij werd overgeplaatst naar Duitsland, waar hij ook volgelingen kreeg, maar tevens werd weggestuurd, onder andere wegens contacten met Anton Mussert. Dit archief is een samenvoeging van materiaal van twee van zijn adepten: Hans Elsner en Henri Bruning. Het bevat correspondentie, dagboeken en een portret van Raymund van Sante.

W.J.C. WEREN

Prof. dr. Wim Weren was tussen 1984 en 2011 werkzaam in Tilburg

Raymundus van Sante (in het midden) bij een retraite van meisjesstudenten in 1930. (Collectie KDC, fotograaf onbekend)

Joop Bekkers en zijn vrouw in gesprek met Lodewijk Winkeler in 2009 tijdens de opening van de tentoonstelling 'Puk en Muk en andere verhalen'. (Fotograaf onbekend)

als hoogleraar Bijbelwetenschappen achtereenvolgens aan de Theologische Faculteit Tilburg en de Universiteit van Tilburg. Zijn collectie bevat onder andere materiaal van de vakgroep Bijbelwetenschappen, de Katholieke Bijbelstichting, studiehandleidingen en de reorganisatie van de drie katholieke instellingen voor wetenschappelijk theologisch onderwijs (Nijmegen, Utrecht en Tilburg).

J.A.F. BEKKERS

Joop Bekkers was een fervent verzamelaar van en auteur over katholieke jeugdlektuur. Van hem verschenen onder andere *Nederlandse katholieke jeugdlektuur* en *De kwartjesboeken: voor jongens en meisjes: een Helmonds initiatief*. Aan hem heeft het

KDC de collectie "kwartjesboeken" te danken. Ook hebben we dankbaar van zijn onderzoek gebruik gemaakt tijdens onze jubileumtentoonstelling in 2009 *Puk en Muk en andere verhalen. Het katholieke kinderboek*. Zijn verzameling betreft zijn onderzoek voor zijn publicaties.

S.P. LIPMAN

Samuel Lipman werd in 1802 in Londen geboren, groeide op in Duitsland, maar maakte uiteindelijk in Amsterdam naam als advocaat. In 1852 bekeerde de Joodse Lipman zich tot het katholicisme. Lipman publiceerde een groot aantal artikelen over rechtsgeleerdheid en godgeleerdheid. In zijn netwerk bevonden zich onder andere J.A. Alberdingk Thijm en Herman Schaepman. Het materi-

*S.P. Lipman
(Col. KDC, foto: R. Severin)*

aal betreft met name eigendomspapieren van Lipman, zijn familie en verwante families als Zum Gahr en Koolen.

28

MGR. BLUYSSENMISSIEFONDS

Mgr. Bluysen was in zijn bisschopsperiode sterk betrokken bij de missionaire activiteiten vanuit de Nederlandse Kerkprovincie. Het Missiefonds is voortgekomen uit de viering van zijn 25-jarig priesterjubiläum in 1975, toen er voor een missieproject in Haïti geld werd ingezameld. Uit de opbrengst konden ook andere projecten worden gefinancierd en in de jaren daarna bleven er gelden binnenkomen ten name van Mgr. Bluysen met bestemming 'missiedoeleinden'. Toen heeft hij in 1993 de Stichting Monseigneur J. Bluysen-Missiefonds opgericht. De doelstelling van de Stichting werd het ondersteunen van de opleiding en vorming van kerkelijke werkers (priesters, diakens, religieuzen en leken) in de landen van het Zuidelijk Halfrond.

Aan de verzameling universitaire archieven tenslotte is dat van het dispuut Circe toegevoegd.

Ramses Peters

AANWINSTEN BIBLIOTHEEK

Wie tegenwoordig het KDC bezoekt, ziet hem vanzelf staan in onze leeszaal: de aanwinstenkast. Hij is er nu zo'n driekwart jaar en in die tijd hebben al heel wat nieuwe boeken en tijdschriften de planken van de kast gevuld. Zo ongeveer iedere maand wordt de inhoud van de kast ververst en kunnen bezoekers weer nieuwe titels bekijken, betasten en doorbladeren.

NIEUWE UITGAVES

In de kast plaatsen we vooral nieuwe uitgaves, boeken van verschillende uitgevers die vers van de pers komen gerold. In de tweede week van oktober vonden KDC-bezoekers onder meer *Gods letterproeverij* in de kast, een bundel met portretten van katholieke literatoren, geredigeerd door Frank Bosman en Arnold Smeets. Bijdrages over o.a. Marie Koenen, Titus Brandsma, Godfried Bomans, Frans Kellendonk en Vonne van der Meer passeren de revue in dit fijne, handzame boekje dat is uitgegeven bij Valkhof Pers. Een tweede uitgave van Valkhof in onze kast is de lezenswaardige biografie van Louis Frequin, 'krantenpaus' van katholiek dagblad *De Gelderlander*. Degenen die erbij waren op het KDC-symposium over Frequin, in aanwezigheid van de auteurs van het boek – Héléne van Beek en Louis van de Geijn – en enkele familieleden van de krantenman, weten al wat een boeiende, invloedrijke en gepassioneerde journalist én katholiek deze

Nijmeegse Arnhemmer was. Opmerkelijk is het boek *De goede gemeenschap*, een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie over het katholiek sociaal denken, uitgevoerd door historici, theologen en andere auteurs uit voornamelijk katholieke hoek. *Een eeuw Mariaveld, parochiekroniek 1918—2018* is een mooi verzorgd voorbeeld van de parochiegeschiedenissen die we bij het KDC graag opnemen in onze collectie. Tot slot licht ik er nog even de studie van Albert Buursma uit, *Caritas in Verandering* (uitgegeven bij Verloren). De Groninger historicus belicht hierin vier eeuwen rooms-katholieke

29

Frank Bosman en
Arnold Smeets [red.]

Gods letterproeverij

Portretten van
katholieke literatoren

VALKHOF PERS

MEENEEMKAST

Marieke Smulders

Foto: Paul Koopmans

KORT NIEUWS

ANTONIA BRICO BIJ PATHÉ

Antonia Brico (1902-1989) was een Amerikaanse dirigente en pianiste van Nederlandse komaf. Zij werd geboren in Rotterdam als dochter van een ongehuwde katholieke moeder en groeide op in een pleeggezin, de protestantse familie Wolthuis. Haar pleegouders namen haar in 1907 mee naar Amerika, waar Antonia later met passie een carrière in de muziek zou nastreven. Eind jaren '20 was zij de eerste vrouwelijke dirigent ter wereld die succesvol grote symfonieorkesten dirigeerde.

Over haar bewogen leven is nu een speelfilm gemaakt (regie: Maria Peters, hoofdrol: Christanne de Bruijn). 'De Dirigent' (ook bekend als 'The Conductor') ging op 25 oktober 2018 in heel Nederland in première.

In Nijmegen kreeg de filmvertoning extra veel luister, want het KDC en Pathé organiseerden drie weken lang een expositie over Antonia Brico 31 in de lounge van de bioscoop. De tentoonstelling was een reprise van de expositie die het KDC vorig jaar in de UB heeft gehouden.

Ruud Franssen, archiefmedewerker bij het KDC en gespecialiseerd in het leven en de loopbaan van de beroemde dirigente, schreef in 2015 een boeiende bijdrage over haar in Impressie 15.

(Foto: Jeffry Huntjes)

APOLOGIE VAN EEN 14-JARIGE

32

Een 14-jarig knaapje ontmoette op den dag zijner eerste H. Communie, een protestantsch predikant. "Wel jongen", vroegde de dominé, "hebt gij dezen morgen uwe Communie gedaan?"

"Ja, mijn heer" was het antwoord "Hoeveel kinderen waren er die hunne communie deden?"

"27", zeide het kind, en nu hervatte de dominé met een groote deftigheid, "gij hebt dan 27 Lieve Heertjes ontvangen, niet waar?"

"Toch niet, dominé, maar laat ik u ook eens wat vragen", zei het jongske (..)

"Hoeveel personen waren er op den eersten Pinksterdag na de Hemelvaart van Christus, bij elkander?"

"120", was dominé's antwoord.

"Hebben deze dan 120 Heilige Geesten ontvangen?" vroegde eindelijk de knaap. Dominé zweeg, haalde twee zesthalven uit den zak, die hij den dommen Paapschen jongen beschaamd in de hand duwde.

De Godsdienstvriend, deel XI, 1823, p. 78/79

Gerda Smeets

COLOFON

Impressie is de nieuwsbrief van het Katholiek Documentatie Centrum met nieuws over het KDC en zijn collecties en aanwinsten. De nieuwsbrief verschijnt twee maal per jaar. Op aanvraag wordt *Impressie* kosteloos toegezonden per post of email.

Redactie-adres en abonnementenadministratie:

Postbus 9100, 6500 HA Nijmegen

Tel. 024-3612457

info@kdc.ru.nl

www.ru.nl/kdc/impressie

Redactie: Hans Krabbendam, Michaela van Montfort, Marieke Smulders

Medewerkers aan dit nummer: Herman van Bemmelen, Leo Ewals, Marcel Hofmans, Hans Krabbendam, Ramses Peters, Gerda Smeets, Mark Smeets, Marieke Smulders, Lodewijk Winkeler, Jelle Zondag

Opmaak: Collin Burgemeestre. Grafisch ontwerp: Grafisch Ontwerpbureau Voltage, Nijmegen. Druk: Benda drukkers, Nijmegen.

ISSN 1877-2412

Foto omslag: Ton Schreutelkamp

Центральный Госу
Главарх в

ФОНД

impressie Kathol

Documentatie Centrum Katholiek D

mentatie Centrum Katholiek Docu

Centrum Katholiek Documentatie

Documentatie Centrum Katholiek Documenten Katholiek Documentatie Centrum Kath Katholiek

**IMPRESSIE is een uitgave van het Katholiek Documen-
tatie
Centrum en verschijnt onregelmatig. Kijkt u voor meer
informatie op www.ru.nl/kdc. Bellen of mailen kan**